FARABİ

Mürsel Gündoğdu

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1597
EDEBÎ ESERLER: 834
T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-477-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Damla Acar

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ.SAN.VE.TİC.A.Ş
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk. Güven İş Merkezi
No:6/13, Bağcılar / İstanbul
Sertifika Numarası: 20699 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mürsel GÜNDOĞDU: Giresun'da doğdu. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden "Kur'an'da Sanat Kavramı" adlı teziyle mezun oldu. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bölümünde "Farabi'de İyilik Kavramı" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı.

Kayseri, Mardin, Kocaeli ve Balıkesir vilayetlerinde öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. Halen Kocaeli Hayrettin Gürsoy Spor Lisesi'nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

Mürsel Gündoğdu evli olup Mehmet Kağan ve Bengisu adında iki çocuğu vardır.

YAYINLANMIŞ ESERLERİ

- Bir Nehir Yangını (şiir)
- Akıl Kalbi Ararken - Bir Gazali Romanı
- Kalbin Şehrinde - Bir Gazali Romanı 2
- Vezir Nizamülmülk (Roman) - ESKADER 2014 Roman Ödülü
- Taşları Konuşturan Adam - Bir Mimar Sinan Romanı
- Hakan - Türkler Müslüman Oluyor- Bir Abdülkerim Satuk Buğra Han Romanı
- Müderris - Bir Gazali Romanı (Birleştirilmiş Baskı)
- İmam Maturidi (Roman) - Ötüken Neşriyat, 2020

BİRİNCİ BÖLÜM

YOL ve TEFEKKÜR

"İlk Var olan", diğer bütün var olanların varlığının "İlk Nedeni"dir. O, her türlü eksiklikten münezzehtir. O'ndan başka her şeyde bir veya daha fazla eksiğin olması zorunludur. Sadece "Bir Olan", bu eksikliklerin tümünden arınmıştır. O'nun varlığı en üstün varlıktır ve diğer varlıklardan öncedir. O'ndan daha üstün ve önce gelen bir varlığın olması mümkün değildir. O, üstünlük bakımından en yüksek derecede ve mükemmellik bakımından en üst mertebededir.

Farabi
El-Medinetü'l-Fâzıla

Yol ve Tefekkür

Vakit, akşama henüz göz kırpıyordu.

Büyük bir ticaret kervanı sarp dağların eteklerinde ağır aksak ilerliyordu. Güneşin gün boyu süren coşkusu kervandakileri bir hayli zorlamıştı. Sinirler gerilmiş, kafilede yorgunluğun bütün alametleri belirmişti.

Görevlilerin konaklama yerine yaklaştıklarını duyurmalarının ardından gerginliğin yerini hafif bir rahatlama aldı.

Kervanın önündeki muhafızlar az ilerideki düzlüğe doğru atlarını sürerek çevreyi kolaçan ettikten sonra, etrafı saran tepelere tırmanarak bir güvenlik çemberi oluşturdular. Develer ve atlar, görevliler eşliğinde belli bir sıra ile usûlüne göre konaklama alanına yerleştiriliyordu.

O esnada beklenmedik bir kargaşa meydana geldi.

Deve sahiplerinden biri arkada olan devesini el çabukluğuyla bir öncekinin yerine geçirmek istiyordu. Lakin ön sırada bulunan kişinin adamları buna şiddetle karşı çıktı. Yolcular arasında itişip kakışmalar oldu. Hemen sonrasında da bağırış çağırışlar yaşanmaya başladı.

Görevliler durumu fark edinceye kadar olay yeri bir hayli kalabalıklaşmıştı. Ardından yumruklar havada uçuşmaya, tekme ve tokatlar birbiri ardınca savrulmaya başladı. Hemen sonrasında da kuşaklara gizlenmiş hançerler çekildi. Neredeyse iş, kan dökmeye varacak kadar ilerlemişti.

Durumun vahametini fark eden muhafızlar ve diğer yolcular hızla olay yerine koştu. Kavga eden kişiler arasına girerek tarafları ayırmaya çalıştılar. İtişmeler kakışmalar bir süre daha devam etti. Nihayet ahalinin araya girmesiyle sükûnet sağlandı. Muhafızlar, olayın devam etme ihtimaline karşı, kavga edenlerin başındakileri kervan sahibinin huzuruna götürmeye karar verdiler. Yerleşme düzeni bozulmuş, herkes oraya toplanmıştı.

Alana gelen özel görevliler, kalabalığın dağılması ve herkesin develerinin başına geçmesi için sert bir çağrı yaptılar. Bu ikazın ardından develer, kaldıkları yerden konaklama alanına yerleştirilmeye devam etti.

O esnada bir yolcu muhafızlara yaklaşıp sordu:

-Kavga edenleri nereye götürüyorsunuz ağalar? Onlarla ilgili hükmü kim verecek?

İri yarı muhafız, sırtındaki uzun kaftanının altına kısa ceket ve pantolon giyinmiş, ayağına da sivri uçlu bir yemeni geçirmiş olan ağırbaşlı ve derviş meşrep bu kişiye dikkatle baktıktan sonra cevap verdi sualine:

-Bunları kervan sahibine götüreceğiz. Baş amirimizle görüşüp bir karara varırlar ve sonra da gereken hükmü verirler. Biz de bunu uygularız. Lakin sen kimsin? Bütün bunları neden merak edersin? Kavga edenler arasında yakının mı var ki bu işle böylesine alakadar olursun?

Kendinden emin bir şekilde konuştu kırk yaşlarındaki adam:

-Öndeki devede benim de bir yüküm var. Üstelik deve sahibi onca uzun yola rağmen benden herhangi bir ücret talebinde de bulunmamıştı. Onun yaptığı bu iyiliğe karşılık benim suskun davranmam doğru olur mu? Kaldı ki bu olay gözlerimin önünde cereyan etti. Şahitlik edip olaya müdahil olmak isterim. Üstelik bu konularda yeterince tecrübe sahibiyim.

Görevli, yolcuya alaylı bir bakış attıktan sonra sordu:

-Kıyafetlerinden Türk olduğun belli. Böyle hadiselerde ne tür tecrüben var ki hala bizimle gelmekte ısrar ediyorsun?

-Bir süre kadılık görevinde bulundum. O esnada bu tür olaylarla çok karşılaştım. Anlayacağın bu mevzularda pek çok hüküm vermişliğim var.

Bu sözleri duyan muhafızlar sözü daha fazla uzatmayarak yolcunun kendileriyle beraber gelmesine müsaade ettiler. Hep birlikte kervan sahibinin çadırına vardılar.

Yaşını başını almış kervan sahibi olup bitenleri dinleyince bir hayli sinirlendi ve hemen muhafızların amirini huzuruna emretti.

O sırada gözü, muhafızların yanındaki yolcuya takılmıştı.

Ayağında "zerbül" denen sivri uçlu yemeni ile başında külah, sırtında Türk kıyafetleri ve onların üzerinde de kaftan olan kısa boylu, zayıf, seyrek sakallı olarak karşısında duran bu kişinin kim olduğu-

nu merak etmişti. Önünde emir bekleyen iri kıyım muhafızdan, bu adamın huzurunda niçin bulunduğunu sorup öğrendi.

Sonra bu esrarengiz yolcuya dönerek konuşmaya başladı:

-Adın nedir efendi? Nereden gelir, nereye gidersin?

-Adım Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el Farabi'dir. Horasan'dan ilim tahsilinden gelir, ilmin beşiği olan Bağdat'a giderim.

-Kıyafetlerinden Türk olduğun kendini hemen ele veriyor. Adından ise Farab vilayetinde aralarında üst rütbeli komutanın da bulunduğu nüfuzlu bir aileye mensup olduğun anlaşılıyor. Yanılıyor muyum?

-Doğrudur efendim. Komutan bir ailenin çocuğu olarak doğup büyüdüm. Zira babam, Farab'ın Vesic kasabasında görevli kale komutanıydı. Dedem de o bölgenin üst rütbeli komutanlarından biridir.

-Pekâlâ. Senin oldukça can sıkıcı bu meseleyle alakan nedir? Bu kavganın neresindesin ki kalkıp huzuruma kadar geldin? Olaya şahitlik yapmak istediğini söylemişsin. Tanıdığım pek çok kişi bu tür olayları ayan beyan görse de görmezlikten gelirken seni bu işe hevesli kılan nedir? Kadılık yapmışlığın da varmış. Lakin bilirim ki pek çok kadı bu tür meselelerden bıkıp usanmıştır. Oysa sen, şahitlik etmede gönüllüsün.

O sırada içeri baş amir girdi. Telaş yüklüydü. Kervan sahibinin huzurunda eğilip selam verdikten sonra dikkatli gözlerle kavga edenleri süzdü. Kervan sahibi kendinden emin bir şekilde ayağa kalktı.

O esnada kavga edenler arasında da bir hareketlenme yaşandı.

Devesini öne geçirmeye çalışan adam, söyleyecek sözü olduğunu belirterek konuşmaya başladı:

-Ağalar! Ben önümdeki deve sahibine haksızlık yaptım galiba. Bilesiniz ki bunun sebebi gün boyu güneşin altında kalmak ve yol yorgunluğundan olsa gerek. Bu yüzden bir an önce devemi konaklama yerine yerleştirmek istedim. Muradım tez vakitte çadırımı kurarak istirahate çekilmekti. Şimdi biraz rahatlayınca haksızlık ettiğimi ve yaptığım davranışın yanlış olduğunu fark ettim. Önümdeki kişiden sizlerin huzurunda af diliyorum. Eğer özrüm kabul edilmez ve bu hatamın hükmü uygulanacaksa takdir edeceğiniz her türlü cezaya da razıyım.

Adamın bu samimi itirafı içerdeki havayı iyice yumuşatmıştı.

Diğer adam konuştu bu defa:

-Yaptığı yanlıştan pişmanlık duyarak hatasından dönmek ve af dilemek o kişi için büyük bir erdemdir. Bu yüzden beyefendinin özrü benim için değerlidir. Bizim de yorgun ve gergin bir anımıza denk geldi ki beyefendinin hatasına hatayla karşılık verilmesinin önüne geçemedik. Oysa bu işler konuşup rıza göstererek rahatlıkla halledilebilirdi. Bu yüzden beyefendiden davacı değilim ve yaptığım şikâyeti huzurunuzda geri çekiyorum.

Kervan sahibi bu sözleri işitmekten epey memnun olmuştu. Baş amire bakıp tebessüm etti. Her iki tarafı bir daha böyle olaylara sebebiyet vermemeleri hususunda sıkıca uyardı. Sonra onları barıştırdı. Ardından da konaklama alanına dönmelerine müsaade etti.

Farabi, üstü başı dağınık halde bulunan Ahmet Efendi'nin koluna girerek onu devesinin yanına götürdü. Çadır kurmasına yardımcı oldu. Tamamı kitaplardan oluşan kendi yükünü de çadırının bir kenarına bıraktı. Ardından el bohçasını sırtladı. Ahmet Efendi'nin birlikte yemek yeme teklifini kibarca geri çevirerek şırıl şırıl akan çeşmeye yöneldi. Kırbasına su doldurarak az ilerdeki tepeye doğru yürümeye başladı. Zirveye yaklaştıkça muhafızlarla karşılaşmaya başlamıştı. Onlara selam verip dağın arka yamacına geçti. Gözlerden uzak ve bütün civara hâkim münasip bir yer seçti kendine. Örtüsünü serip oturdu ve sonra bohçasını açıp karnını doyurmaya başladı.

Güneş, son tepeleri kırmızıya boyamanın telaşındayken etrafı tatlı bir serinlik kaplamıştı.

Farabi bir süre uzakları seyre dalarak içinin dalgalarını yatıştırmakla meşgul oldu. Tabiatı gereği kavgalı ortamlardan hazzetmiyordu. Çocukluğunu geçirdiği Vesic'de babası kale komutanıyken hemen her gün bu tür olaylarla yüz yüze gelmenin rahatsızlığını çok kereler yaşamıştı. Farab'da kadılık yaptığı dönemde de en sık karşılaştığı meseleler bunlardı. Şimdi ilmin sarp yokuşlarına gönüllü yazılıp ilim tahsili uğruna yollara düştüğü bu demde hiçbir şekilde içinde bulunmak istemediği durumlardı bu tür ortamlar.

Rahatsızlığı bu yüzdendi, dinginliğinin bozulması ve içinin dalgalanması da.

Güneşin sıradağlara, vadilere ve düzlüklere maharetle salladığı son fırça darbelerini büyük bir keyifle seyrederken ruhunu teskin etmeyi başarmıştı Farabi. Hemen sonra kuşağından birkaç tahta

parçası çıkardı. Onları büyük bir itinayla birleştirdi. Nihayet ortaya uda benzeyen bir müzik aleti çıkmıştı. Son kontrolleri yaptıktan sonra udun tellerini takmaya başladı. Bir süre de tellerin ayarlarını yapmakla meşgul oldu. Ardından batmaya yüz tutan güneşin seyrine dalıp beklemeye başladı.

Gözü uzaklardaydı ve etrafta ölüm sessizliği vardı.

Nihayet Farabi'nin narin parmakları tellerin üzerinde dolanmaya ve uddan içli nağmeler dökülmeye başlamıştı. Meydana gelen musiki, tabiata hâkim olan derin sükutun içine, güneşin karanlığa nüfuz edişi gibi sızıp karışıyordu.

Farabi, şahit olduğu kavga sebebiyle içine biriken tortuları temizleyinceye kadar çalıp söylemek niyetindeydi. Epey bir süre de öyle yaptı. Ne var ki o sırada müziğin sesini duyup dinlemeye koyulan misafirlerinden haberi yoktu. Bu müzik tutkununu ele veren ise konaklama yerinden Farabi'yi merak edip gelen Ahmet Efendi'nin yüksek sesli selamından başkası değildi. Müziğin ahengine kendini kaptıran muhafızın ansızın duyduğu selama biraz da tepkisel olarak verdiği yüksek sesli karşılık, Farabi'nin dikkatini dağıtmış ve musikinin kesilmesine sebep olmuştu.

Çaldığı udu bohçasının üzerine bırakarak sesin geldiği yöne baktı. Muhafız mahcup olmuştu. Oldukça utangaç bir tavırla Farabi'ye el sallayarak görevinin başına döndü.

Ahmet Efendi ise nefes nefese kalmıştı:

-Selamün Aleyküm evladım. Seni merak edip geldim. Ayrıldıktan sonra epey vakit geçmesine rağmen çadıra dönmeyince aklıma kötü şeyler geldi. Oysa sen oldukça iyi görünüyorsun. Herhalde yorulan kafanı dağıtacaktın. Ama gördüğün gibi vakitsizce gelip buna mâni oldum.

-Estağfirullah Ahmet Efendi. Olur mu öyle şey? Buyur gel otur hele.

Farabi, Ahmet Efendi'ye oturacak bir yer hazırladı. Onu yerleştirip rahat ettirdikten sonra konuşmaya başladı:

-Canım sıkılınca gördüğün bu ud ile hasbıhal eder, gönlüme biriken tortulardan sıyrılıp arınmak ve durulmak isterim Ahmet Efendi. Lakin bu iş, kalabalıklar içinde çoğu zaman mümkün olmuyor. Ben de böyle eşref vakitlerinde gözden gönülden ırak yerleri tercih ediyorum. Seni meraklandırdıysam kusuruma bakma.

-Olur mu evladım. Ne kusurun olacak. Benimkisi sadece merak işte. Şahsıma yapılan bir iyiliğe asla karşılıksız kalamıyorum. Senin kavga sonrasında bana destek olman benim için çok değerliydi. Çoğu zaman kendi arkadaşlarım hatta kardeşlerim bile böyle durumlarda beni yalnız bırakırken hiç tanımadığım sen yiğitçe, korkusuzca bana destek oldun. Bunu nasıl unutur ve karşılıksız bırakabilirim?

-Sağ olasın Ahmet Efendi. Ben bunu sizden bir karşılık beklediğim için yapmadım. Bu kavgada haklı olan sendin. Hakkı elinden alınmaya çalışılan da sendin. Bu yüzden haksızlık karşısında elimizi kolumuzu bağlayıp susacak değildik ya. Lakin bilesin ki iyiliğin en makbulü hiçbir karşılık beklemeden yapılanıdır. Evvelden beri böyle bilir böyle yaşamaya çalışırım. Üstelik bu seyahatin en başında hiçbir ücret talep etmeden yükümü devene kabul etmen seni benim gözümde yüksek bir mevkiye yerleştirmişti zaten. İyilikleri ne kadar çoğaltırsak hayatı daha fazla yaşanmaya değer kılarız diye düşünüyorum. Sence de öyle değil mi?

-Var olasın evladım. Çok hakikatli konuştun.

-Şimdi biz kendimizi her şartta iyilik yapmaya alıştırır ve her davranışımızı iyilik temeli üzerine oturtursak insan olarak yetkinleşir ve en büyük iyilik olan mutluluğa geniş bir kapı aralarız. Elbette bu, iyilikleri başka bir şey elde etmek için değil sadece iyi oldukları için yapmamız şartıyla böyledir. Ahmet Efendi! Seni benim gözümde değerli kılan şey, hiçbir karşılık beklemeden içi kitap dolu ağır yükümü devene kabul etmendir. Allah senden razı olsun ve seni her iki cihanda mutlu olan kullarından eylesin.

Ahmet Efendi, duyduğu bu sözlerden bir hayli mahcup olmuştu. Teşekkür ettikten sonra konuyu değiştirmek istedi.

Farabi'nin susmasını fırsat bilerek sordu ona:

-Az önce çaldığın müzik aletinden çıkan sesler ta içerime kadar işledi be evladım. Bunu kullanmayı nereden öğrendin? Çalıp söylediğin neydi ki bana bu kadar derinden tesir etti?

-Doğduğum yer olan Vesic'de öğrendim bu müzik aletini kullanmayı. Adına ud denir. Bizim oralarda müzikle uğraşmak ve müzik aleti kullanmak bir hayli yaygındır. Bunların ud, Horasan tamburu, rubab, mizmar ve zurna gibi pek çok çeşidi vardır. Daha sonra bu uda kendimce bazı eklemeler yaptım ve onu geliştirdim. Müstesna zamanlarda kullanmayı tercih ederim. Musikinin tesirine gelince ilk çaldığım eser "Irak makamı" olarak bilinip icra edilen bir makam-

dır. Özellikle kuşluk ve ikindi vakitlerinde insan ruhu üzerinde çok olumlu tesirleri olduğu öteden beri bilinmektedir.

-Bunu ilk defa duyuyorum evladım. Musikinin insan ruhu üzerine ne tür olumlu tesirleri olabilir ki?

-Musiki ilmi, bildiğimiz diğer ilimlerden apayrı bir ilimdir Ahmet Efendi. Her şeyi bir ölçüyle yaratan Allah, sesin de ölçüsünü koymuştur. Bu aletlerden usulüne uygun çıkarılan sesler insan ruhuna tesir eder. Mesela Irak makamının başın üst tarafına etkisinin olduğu eskiden beri bilinmektedir. Bu makam, insana yaşama hazzı verir. Ayrıca düşünme ve kavrama konusunda da pek çok olumlu tesiri olduğu söylenir. Bu makam, aynı zamanda korku giderici bir özelliğe de sahiptir. Bütün bunların yanında bu makamın, saldırganlığı önleyici ve ruhi bozulmaları tedavi edici etkisi de vardır.

-Bir yaşıma daha girdim evlat. Müzik bir ilaç mıdır ki hastalıkları tedavi etsin? Bu mümkün müdür?

-Elbette eder Ahmet Efendi. Her bir makamın belli hastalıkları tedaviye yardımcı olduğuna dair kat'i bilgiler var elimizde. Sözgelimi ilk icra ettiğim Irak makamının beyin ve akıl hastalıklarının tedavisinde pek çok faydaları olduğu öteden beri bilinen bir hakikattir. Ayrıca omuz, kol ve ellerde oluşan eklem ağrılarında bu makamın tedaviye yardımcı olduğu eskiden beri bilinip uygulanan bir husustur.

-Ya son çaldığın ve bana derinden tesir eden makam nedir evladım?

-O, Isfahan makamıdır. Özellikle gün batarken insan ruhu üzerinde çok etkilidir. Bu makam, insana hareket kabiliyeti ve güven hissi verir. Bunun yanında zihin açıklığı, gönül yenileme, zekayı hareketlendirme ve hatıraları tazeleme gibi özellikleri de vardır.

-Eyvallah evlat. Peki hangi hastalıklarda tesiri var bu makamın?

-Isfahan makamının ateşli hastalıklara karşı vücudu koruyucu özelliği vardır. Bunun yanı sıra ense, boyun, omuzlar ve sol dirsekte oluşan eklem ağrıları için de çok olumlu etkileri olduğu bilinmektedir.

Hayatında ilk defa duyduğu bu hususlar Ahmet Efendi'nin o kadar ilgisini çekmişti ki o akşamüzeri müzikle ilgili aklına takılan her bir suali Farabi'ye sormaya devam etti. Aldığı cevapları da zevkle dinledi. Lakin vakit epey geç olmuştu.

Güneş, çekilmenin ve sahneyi ay ile yıldızlara bırakmanın telaşındaydı.

Ahmet Efendi'nin söyleyecekleri ise henüz bitmemişti:

-Evladım! Kervan sahibi akşam namazından sonra bizi çadırına davet etti. Barışmamızın şerefine bize tatlı ve şerbet ikram etmek istiyormuş. Seni de özellikle orada görmek istediğini iletti. Hem tanışmak hem de cesaretinden dolayı seni tebrik etmek arzusundaymış. Elbette takdir senindir.

-Olur Ahmet Efendi olur! Madem bize değer verip davet etmişler o vakit biz de bu davete icabet ederiz.

Farabi önce udun tellerini ardından da gövdesini söküp kuşağına yerleştirdi. Sonra bohçasını topladı. Yükünü sırtına attığı gibi Ahmet Efendi'yle birlikte aheste aheste çadırın yolunu tuttu.

Havanın kararmasına inat çadırlara asılan meşaleler etrafı aydınlatmaya başlamıştı bile. Konaklama yerinin ortasına yakılan ateş ise şimdiden pek çok insanı etrafına toplamıştı. Belli ki geceyi sohbet demleyecek ve gönüllerde saklı tutulan bin bir çeşit hatıra, bu meydan ateşinin aydınlığında aşikâr edilecekti.

Aşağı inince hazırlıklarını yapıp kervan sahibine gittiler.

Çok sıcak bir karşılama olmuştu. Selamlaşma faslının ardından kendilerine ikram edilenleri yemeye ve içmeye başladılar. Hizmetçilerden biri gidiyor diğeri geliyordu huzurlarına.

Biraz sonra kervan sahibi konuşmaya başladı.

Önce Ahmet Efendi'ye kavga sonrasında gösterdiği olgunluktan dolayı teşekkürlerini iletti. Sonrasında ise eskiden yaşanmış bu tür olaylardan misaller veriyor, yaşadıklarını ballandıra ballandıra anlatıyordu. Hoş sohbet bir adamdı. Konuşmayı çok sevdiği lafı uzatmasından ve meseleleri en ince ayrıntısına kadar anlatmasından belliydi.

Epey konuştuktan sonra sözü Farabi'ye getirdi:

-Senin cesaretin de bizleri ziyadesiyle sevindirmiştir evlat. Nice zamandır bu seyahatlerde, tanımadığı insanlar için gönüllü şahitlik yapan bir yiğide rastlayamaz olmuştuk.

-Estağfirullah Efendi! Biz sadece haklı olanın yanında durmak istedik.

- İlim tahsili için Bağdat'a gidermişsin delikanlı. Bildiğim kadarıyla alimlerin pek çoğu ışığı sönmeye yüz tutan Bağdat'tan ayrılıyor. İlim meclislerini yeniden aydınlatmak için de akın akın Horasan vilayetlerine gidiyorlar. Oysa sen bunun tam aksini yapmaktasın. Vezirlerden güçlü bir davet mi aldın ki gidersin Bağdat'a?

-Hayır, böyle bir davet almadım.

-O vakit adama "Farab'da ve Horasan vilayetlerinde ilim tahsil edecek medrese yok muydu?" diye sormazlar mı?

-Vardı elbet, vardı. İlk eğitimimi Arapça, fıkıh, hadis ve tefsir dersleri okuyarak doğduğum yer olan Vesic'de aldım zaten. Ayrıca Vesic'deki ribatta ahlak eğitimi almışlığım da var. Ondan sonra Farab medresesinde devam ettim tahsilime. Yani erken yaşlarımda Farab'dan ilim adına bulabildiğim kadarını alıp tahsil ettim.

-Pekâlâ. Deden ve baban gibi komutan olmayı neden istemedin? Senin için daha iyi olmaz mıydı? Komutan olmayı tercih etseydin böyle bir başına ilim peşinde dolaşıp durmak zorunda da kalmazdın. Farab'dan başka bir yerde ilim tahsil etmişliğin de var mıdır?

-Farab'da okurken din ilimlerinin yanında tabiat ilimleri, matematik, astronomi ve felsefe gibi ilimlere de merak salmışlığım vardı. Lakin bunları layıkıyla öğreneceğim hocalar yok denecek kadar azdı. Bu yüzden eğitimimi tamamlar tamamlamaz Farab'dan ayrılma kararı aldım. Taşkent, Belh, Buhara, Semerkant ve Merv'e gidip yatışmayan bu merakımın izini sürmeye başladım. Uzun süreler bu vilayetlerde ilim talebesi olarak kaldım. Bunun yanı sıra ders ve sohbet meclislerine katıldığım alimlerden dini ilimlerdeki eksiklerimi de tamamlamayı ihmal etmedim.

-Bir süre kadılık yapmışlığın da söylenmişti kulağıma.

-Evet. Horasan vilayetlerinden Farab'a döndüğüm bir vakit, kadılık teklifi aldım. Bunu kabul ettim ve bir süre Farab'da kadılık yaptım. Lakin komutanlık gibi bu iş de benim mizacıma uygun değildi. Nihayetinde kadılığı bırakıp suallerimin peşi sıra Buhara'ya ve Merv'e gittim. Bu şehirler, ilimde epey mesafe almamı sağlasa da zihnime takılan suallerin yüreğimde oluşturduğu yangınların pek çoğunu söndürmeye yetmedi. Şimdi şahit olduğunuz üzere bu sorularımın ardı sıra kervanınıza katılıp Bağdat yollarına revan oldum.

Farabi'nin anlattıkları kervan sahibinin aklına pek yatmamıştı:

-A evlat. Aklına takılanlar ahiret sualleri midir ki bunca vilayette cevabını bulamadın? Bunlar nasıl sorular ki seni çaresiz bırakarak yollara düşürmüş?

-Bunlar hem dünyayı hem ahireti anlamaya ve dahi anlamlandırmaya yönelik suallerdir efendi. Bu yüzden ahirete irtihal etmeden önce çözmek lazımdır bu sualleri. Birileri bu hayatta hiçbir şey umurunda olmadan dilediği gibi yaşar, ben ise yaşamın anlamını ve gayesini arar dururum. Birileri ömrünü tamamlayıp ölür gider, ben

ise ölümün sırrını ölmeden önce çözebilmek için çabalar dururum. Bilmem derdimi anlatabildim mi?

Kervan sahibi, daha önce pek rastlamadığı bu cevaplar karşısında dudağını büküp başını salladı.

Sonra sohbeti kendi bildiği mecraya yönlendirdi:

-İnsanlar komutan olmak için can atarlar. Hele kadı olabilmek için neler vermezler evladım. Sen ise her ikisini de elinin tersiyle itip bir başına yollara düşmüşsün. Bunlardan daha büyük bir ilim var mıdır ki hem malı mülkü hem de aileni ve bir ömür boyu sürebilecek mutluluğunu terk etmişsin?

-Bak Efendi! Mutluluk der durursun. Lakin mutluluk makamla, malla ve mülkle elde edilebilecek bir şey değildir. Öncelikle bunu bilmek gerekir. Mutluluk, biz insanların varoluş amacıdır. Yani bütün insanlar mutlu olmak için var olmuşlardır. Hayatımızın amacı olan mutluluk başka hiçbir şey için değil sadece kendisinden dolayı seçilen bir amaçtır. Bu yüzden mutluluk para-pul, makam, mevki, servet ve şöhret gibi asla bir başka şeyin aracı olarak tercih edilmez. Sözün özü şudur ki mutluluk, insanlar için en yüksek amaç, en büyük gayedir. İnsan ona ulaştıktan sonra artık başka bir şeye ihtiyaç duymaz. Mutluluğun tadını almaya başladıktan sonra ise ondan başka hiçbir dünyalıkla ilgilenmez.

Kervan sahibinin kafası epey karışmıştı:

-Senin mutluluk diye anlattığın bu tür şeyler karın doyurmaz ki evlat. Hem insan para-pul olmadan, istediğini giyip istediğini yemeden, makam- mevki sahibi olmadan niçin yaşar ki? Senin mutluluk diye yanıp tutuştuğun şey bunlardan başka nedir o vakit?

-Karnını doyurunca ve canının istediğini yapınca mutlu olan pek çok canlı türü vardır. Onlar sadece bedenlerinin ihtiyacını karşılayınca mutlu olacak şekilde yaratılmışlardır. Ama insan, tür olarak öyle midir? Bizler yalnızca bedenlerimizden mi ibaretiz? Bu sual, var olduğumuz sürece hepimiz için hayati bir öneme sahiptir. Eğer bu yola revan olacaksak öncelikle bu soruya mantıklı bir cevap aramakla işe başlamalıyız. Bunun için de bizi diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan yönümüze bakmamız yeterli olacaktır sanırım. Bu da bizim ruhi yapımızdır. En önce bunu anlamaya çalışmalıyız. Yine dönüp, aklımıza ve düşünme yeteneğimize bakmamız gerekir. Hepimiz biliriz ki insanı diğer canlılardan seçkin yapan da bu hususiyetleridir. Eğer sahte mutluluklardan uzaklaşıp gerçekten mutlu ol-

mak istiyorsak bizim bedenden ziyade buralardaki yetkinliklerimize yönelmemiz ve daha ziyade onlarla meşgul olmamız gerekir.

-Büyük laflar edersin evlat. Lakin benim bunlara pek aklım ermez. Sen demek ki aklının peşinden gidip durursun. Aman dikkat edesin. Aklı bulayım derken hepten kaybetmeyesin.

-Merak buyurmayın efendi! En değerli hazineye sahip olan onu bulduktan sonra kaybetmek şöyle dursun gözü gibi korur ve kollar. Hiçbir zaman da kaybetmez. Asıl sen hazineye sahip olup onun kıymetini bilmeyenden kork. İşte onun bu en kıymetli hazineyi nerede ne yapacağı asla belli olmaz.

Farabi'nin bu sözünden sonra çadırda gülüşmeler olmuştu.

Kervan sahibiyle Farabi arasında yaşanan bu hararetli sohbet ise içerde bulunan herkesin ziyadesiyle ilgisini çekmişti.

Ahmet Efendi, Farabi'nin sözlerinden en çok etkilenen kişiydi. Birkaç kez soru sormaya yeltendiyse de sohbeti bölmemek için susmayı tercih etmişti. Ama söyleyecekleri vardı.

O anda oluşan boşluktan istifade ederek söze girdi:

-Farabi, evladım. Az önce insanın malla-mülkle mutlu olamayacağını söylediniz. Sohbetine devamlı katıldığımız bir hocamız da bize aynı şeyleri söylemişti. Yanlış anlamadıysam mutluluğa ulaşabilmemiz için bedensel yönlerimizin, arzu ve isteklerimizin yok edilmesinden bahsetmişti.

Dudaklarını büzdü Farabi ve sonra konuştu:

-Biz buna insanın maddi yönünün yok edilmesi değil de aşılması lazım gelir, dersek daha münasip olur. Yani burada söz konusu olan, ruhumuzun maddi şeylere esir olmamasıdır. İnsan, bedenin arzu ve isteklerinin esiri değil efendisi olmalı ve onlara karşı tam bir bağımsızlık kazanmalıdır. İnsan bir akıl varlığı olduğuna göre öncelikle bu yönünün kendisine has bir yetkinleşme süreci olmalıdır. Yani demek istiyorum ki bizim mutluluğumuz bedenimizden çok aklımızın işlerine ve onun yetkinleşmesine bağlıdır.

-Şimdi anladım evladım. Sen böyle bir ilmi arayıp bulmak için yollara düşmüşsün demek ki. Allah yardımcın olsun. Ayağına taş değmesin kuzum.

Vakit yatsıya sarkmıştı. Herkeste kendisini hemen ele veren bir yol yorgunluğu vardı. Lakin sohbet de bir hayli renkli ve keyifli geçiyordu. Farabi'yle göz göze gelen Ahmet Efendi ayağa kalkıp müsaade istemeye yeltenecekti ki kervan sahibi araya girdi.

Farabi'ye dönerek konuşmaya başladı:

-Ahmet Efendi anladı da ben hala anlayamadım evladım. Kadılıktan daha büyük bir ilim mi var ki sen her şeyleri terk edip adı sanı duyulmayan böyle meçhul bir ilmin peşinden gidersin?

Farabi tebessüm ederek cevapladı bu suali:

-Bak Efendi! Şu gördüğün kandil, içinde oturduğumuz çadırı fevkalade aydınlatıyor. Böyle bir kandile alışanlar için ışık ve aydınlık ancak bu çadırın içindeki kadardır. Onlar, daha fazlasına ihtiyaç da duymazlar. Lakin güneşin doğuşuna ve bütün dünyayı aydınlatışına şahit olanlar için aydınlık çok daha büyük anlamlar ifade eder. Şimdi bana diyorsun ki pek çok alim Bağdat'tan ayrılıyor. Onlar ilmin ışığını başka diyarlarda parıldatacaklar. Bunların hepsi doğrudur. Buna karşılık ben de sana diyorum ki Bağdat, ilmin güneşidir. Elbette benim yolculuğum da güneşe doğru olmaktadır. Zira güneş ışığının tadını alanlar çadırdaki kısık ışıkla asla yetinmezler, vesselam.

Çadıra dönerken Ahmet Efendi hayranlıkla bakıyordu Farabi'ye.

Handaki Yabancı

Günün ilk ışıkları kervanı yeniden hareketlendirmişti.

Kıvrım kıvrım uzayıp giden yollara sıralanmış develer, sırtlarına itinayla bohçalanan nice hayalleri ve umutları yarınlara taşımaya devam ediyordu.

Havanın serinliği ve seher kuşlarının cıvıltıları arasında uzun bir süre keyifle devam etti yolculuk. Lakin güneş mızrak mızrak yükselmeye devam ediyordu. Su başlarında verilen kısa molaların ardından güneşin tepeye çıkmasıyla birlikte kervanda beliren huzursuzluğu fark eden görevliler az ilerdeki handa konaklanacağı haberini duyurdular ahaliye. Nitekim az sonra büyükçe bir han görünmeye başlamıştı.

Etraf çok kalabalıktı.

Kervan, han görevlilerinin işaret ettikleri alana yerleştirilirken yolcular, bohçalarını sırtlayıp aceleyle hanın yolunu tuttular.

Hanın içerisi de ana baba günü gibiydi. Tüccarlar, ilim adamları, talebeler, dilenciler ve daha niceleri sanki sözleşmiş gibi bir araya gelmiş ve hanı hınca hınç doldurmuştu. Kervan ahalisi handan ihtiyaçlarını giderdikten sonra bahçede bulunan büyük bir çardağın altına yerleştiler. Bohçalarını açıp yemeklerini yemeye koyuldular. Civardaki kalabalıktan kahkaha sesleri, ilim sohbetleri, sofra duası ve yol hatıralarının süslediği ilginç hikayeler birbirine karışarak etrafa yayılıyordu. Lakin duyulan en yüksek ses, hemen bitişiklerinde oturan bir guruptan taşıp yükselendi.

Giydiği cübbeden müderris olduğu anlaşılan bir kişi hemen yanı başında duran otuzlu yaşların ortasına gelmiş bir gence heyecanla bir şeyler anlatıyor, diğerleri de can kulağıyla konuşulanları dinliyordu.

Farabi, sesin geldiği yere kulak kesildi. Sohbetin konusu ilginçti.

Müderris, ayaktaki kişinin kendi sözlerine karşılık vermesi üzerine sesinin tonunu iyice yükseltmeye başladı:

-Senin tuttuğun yol yanlıştır efendi. Seçtiğin meslek batıldır. Yaptığın iş haramdır. Bu mesleğe inanarak bu işleri yapman ise küfürdür. Sana bunları söylememe rağmen hala bana karşılık verip yaptığın işi savunmaya çalışıyorsun. Senin aklınla bir zorun mu var?

Uzun boylu ve parlak simalı genç, duyduğu bu ağır sözler karşısında geri adım atma niyetinde değildi.

Oldukça yumuşak bir tonda karşılık verdi ona:

-Senin bu tür ilimlerden haberin yok herhalde müderris efendi. Zaten malumatın olsaydı bana böyle saçma sapan cevaplar vermez, beni dinden çıkmakla itham etmezdin. İnsan, bilmediği şeyin düşmanıdır. Anladığım kadarıyla suallerime vereceğin bir cevap olmadığı için sorup söylediklerime düşmanlık ediyorsun. Oysa bu konularda malumatım yoktur demeniz yeterliydi benim için. O vakit ne senden medet umar ne de bu cehaletinizin farkına varırdım…

Gencin bu sözleri ortamı iyice germişti.

Müderrisin yanındaki talebeler ayaklanmış neredeyse bu sıska gencin üzerine saldıracak hale gelmişlerdi.

Farabi ve Ahmet Efendi birbirine bakıp ayağa kalkmaya yeltenmişti ki müderris o sırada elini havaya kaldırdı. Talebelere sakin olmalarını söyledikten sonra istifini bozmadan oturan gence söylendi:

-Bağdat'ta her daim karşıma çıktınız. Yapmayın, etmeyin dedim. Böyle faydasız işlerle uğraşıp hem kendinizin hem de ahalinin zihnini bulandırmayın diye defalarca nasihatte bulundum. Biz bunları söyledikçe akıllanacağınıza daha da pervasızlaştınız. Şimdi Bağdat'tan ayrılıyorum. Yine burnumun dibinde bitiyorsunuz. Sizden kurtuluş yok mu bu dünyada ya hu? Nereye gitsem karşıma çıkıyorsunuz.

Sonra öğrencilerine döndü müderris:

-Toparlanın! Bir an önce ayrılalım bu uğursuz yerden.

Talebeler bir çırpıda hazırlanmış ve çardaktan ayrılıp gitmişlerdi. Farabi ve Ahmet Efendi şaşkın şaşkın birbirine bakıyordu. O esnada her ikisinin gözleri çardağın altında bir başına kalan gence ilişti. Neye uğradığına şaşıran genç mahzundu, mahcuptu. İşittikleri karşısında yaşadığı hayal kırıklığını henüz üzerinden atamadığı her halinden belliydi. Oturduğu yerde başını öne eğmiş, kolları yana düşmüş, öylece kalakalmıştı.

Ahmet Efendi bu duruma daha fazla dayanamayıp seslendi:

-Kardeş! İyi misiniz?

Genç, kendisine hitap edildiğini anlayınca sesin geldiği yere doğru başını kaldırıp cevap verdi:

-Sağ olun ağalar. İyiyim. Birazdan toparlarım kendimi.

-Soframıza buyurmaz mısın?

-Başıma gelenleri görmüş olmalısınız efendiler. Sizlere rahatsızlık vermek istemem. Gelip huzurunuzu kaçırmayayım sonra.

-Huzuru veren de alan da Allah'tır. Sen kimsin ki bizim huzurumuzu bozasın. İnsanlar birbirinin huzurunu bozmak için değil tanışmak için yaratılmıştır. Şimdi buyur gel de soframız bereketlensin.

Genç, işittiği samimi sözlerden sonra bohçasını sırtlayıp yanlarına geldi.

Ahmet Efendi sordu gence:

-Hoş geldin evlat. Epey gençmişsin. Şimdi söyle bana: sen kimsin? Nereden gelir nereye gidersin?

-Adım Abdullah el-Bağdadi'dir. Hemedan'a gitmek niyetiyle Bağdat'tan yola çıktım. Bir süre orada kalıp işlerimi tamamlayınca yeniden Bağdat'a dönmeyi murat ederim.

-Bu müderris tayfasıyla ne işin vardı a evladım. Onca söz işittiğin gibi neredeyse dayak da yiyecektin? Üstelik gördüğüm kadarıyla burada kimin kimsen de yok. Tek başına olmana rağmen bu cesaretin takdire şayan. Ancak böyle durumlarda daha dikkatli olmalısın, değil mi?

-Elbette öyle efendim. Lakin ben onlara herhangi bir kötülük yapmadım. Üstelik hiçbirini de tanımam. Sadece Müderrisin yanında duran talebesiyle handa yemek yerken tanıştım. Bilgisine güvenip ona bir sual sordum. O da bu sorunun cevabını bilmediğini söyleyerek beni hocasına getirdi. Suallerimi sormamla birlikte hakaretleri yemem bir oldu. Ben de ne olduğunu, müderrisin bana niçin kızdığını hala anlamış değilim. Derdimi arz edinceye kadar hem fırça yedim hem dinden çıktım hem de neredeyse temiz bir dayak yiyecektim. Gerisine zaten sizler de şahit oldunuz efendim.

Farabi sordu bu defa gence:

-Peki müderrisi seni dinden çıkaracak kadar sinirlendiren suallerin neydi? Mahzuru yoksa bizimle paylaşır mısın bu soruları?

-İsminizi lütfeder misiniz bana? Sizin ilimle bir bağınız mı var ki müderrisi çileden çıkaran bu sualleri merak edersiniz?

-Bak Abdullah el-Bağdadi! Herkes bu dünyada suallerinin kölesidir. Adım Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el Farabi'dir. Ben de senin gibi suallerimin peşi sıra Bağdat'a gitmekteyim. Çocukluğumdan beri ilim tahsil etmişliğim var. Ama kırk yaşıma kadar edindiğim tecrübelerden gördüm ki ilim öğrenmek bazı sorularımıza cevaplar verirken aynı zamanda yeni suallerin de kapısını aralar. Yani anlaya-

cağın bu yola çıkan insan suallerinden hiçbir yere kaçamaz. Sadece onların izini takip etmekle yetinir.

-Ne söylemek istediğinizi anladım ve görüşlerinize saygı duyuyorum. Müderrise yönelttiğim sualler yıldızların ilmiyle yani astroloji hakkındaydı. Epey süredir astrolojiyle ilgili bilgi edinmeyi çok istiyor, bu işin pratiğini öğrenmek üzere çok çalışıyordum. Bu konu hakkında yazılan kitapları okuyor ve onların doğruluğuna kesin olarak güveniyordum.

-Peki bu zaman zarfında astrolojiye ilişkin hataları hiç fark etmedin mi?

-Elbette ettim. Lakin ben bu hataların alimlerin o konuda gerekli bilgiye ulaşamamalarından, hesap kitap işlerine, gözlem yapmaya ve kullandıkları aletlere yeterince önem vermediklerinden kaynaklandığına inanıyordum. Zannediyordum ki bu eksiklikler ortadan kalkınca bütün engeller aşılacak, verilen bilgilerde görüş birliği sağlanacak ve astrolojinin doğruluğu gün gibi ortaya çıkacak.

Konu Ahmet Efendi'nin de ilgisini çekmeye başlamıştı. Konuşulan şeyleri daha önce hiç duymamış olduğu için meseleyi anlamak için susuyor ve can kulağıyla sohbeti dinliyordu.

Farabi kendinden emin bir şeklide sordu gence:

-Astrolojide ulaşmak istediğin amaç neydi? Bu ilimden ne umuyordun?

-Bu ilim yeterince öğrenilebilse, gelecekte ortaya çıkacak olayların bilgisine ulaşılabileceğini, gaybın keşfedilip cümle güzelliklerin meydana çıkacağına inanıyordum. Uzun bir süre bu inançla yaşadım ve bu ilmi elde edebilecek sair ilimleri ve yolları öğrenmeye gayret ettim.

Ahmet Efendi duyduklarından irkilmiş bir halde lafa girdi:

-A evladım. Bilmez misin ki gaybı ancak Allah bilir.

Genç susmuş ve bu suale hiçbir cevap vermemişti. Lakin gencin anlattıklarına dair Farabi'nin merakı bir hayli artmıştı.

Farabi başını öne eğen gence sordu:

-Astrolojiyi iyice öğrenmek için hangi yollara baş vurdun Abdullah?

-Öncelikle matematik bilgimi güçlendirmeye uğraştım. Buna epey bir süre devam ettim. Bir takım yeni aletlerle gözlemler yaparak astrolojiye dair araştırmalarımı sürdürdüm.

-Bunların hiçbir faydası olmadı mı sana?

-Beklediğimin aksine bu araştırmalar beni hedeften daha çok uzaklaştırdı. Bunun sonunda ümitsizliğe sürüklenmeye başladım. Nihayet bunalıma girdim ve astrolojiye güvenim kalmadı. Belki içine düştüğüm bu halden kurtulurum diye bu konuda önceki alimlerin yazdığı kitapları araştırmaya başladım. Neredeyse bütün vaktimi buna ayırdım. Ancak gördüm ki bilge olan ve hakikatten yana duran alimlerin kitaplarında böyle bilgiler yoktu. Onlar tıpkı az önceki müderris gibi bu tür bilgileri ve astrolojiyi önemsemiyorlar. Bu konuda çok çaresiz kaldım. Rastladığım her alime bunu sormaya ve bu konuda ikna olmaya yol aradım. Lakin siz de gördünüz ki bırakın ikna etmeyi her defasında bir yığın hakaretle karşılaştım. Allah sizden razı olsun ki bana hem sofranızı hem de gönlünüzü açtınız. Bu sayede en azından derdimi anlatma fırsatı buldum.

Ahmet Efendi, gencin samimiyetinden, anlattıklarından ve itiraflarından çok etkilenmişti.

Elini Abdullah'ın omuzuna atıp konuştu:

-Üzülme evladım. Her derdin bir çaresi vardır. Biz kullarına her türlü derdi veren Yüce Allah onların şifasını da mutlaka verecektir.

Abdullah el-Bağdadi tebessüm etti ve başını sallayarak öne eğdi.

Mahzunluğunu görünce Farabi sordu gence:

-Abdullah! Merakını ve bunu dindirmek için yaptığın çalışmaları takdir ettim. Lakin senin şu anda tam olarak muradın nedir? Hala astrolojinin izini takip edip gizlilikleri ortaya mı çıkarmak istiyorsun yoksa içine hapsoldum dediğin bunalımına şifa mı arıyorsun?

-Haşa! Biz kimiz ki gaybı bilelim efendim. Gaybın anahtarı şüphesiz Allah'ın elindedir. Zaten benim astroloji konusundaki kesin doğrularım şüpheye, inancım zanna ve bu ilme olan güvenim suçlamaya dönüşmüş durumda. Şimdilerde yana yakıla aradığım şey, astrolojinin değerinin ne olduğunu öğrenmek ve bu konudaki doğru ve yanlışların neler olduğunu bilmektir. Bu sayede içime peydahlanan ve beni huzursuz eden vesveselerden ila nihaye kurtulmak istiyorum.

Farabi biraz düşündükten sonra konuşmaya başladı:

-Bu sorularının cevabı bende vardır Abdullah. Lakin ikimiz de farklı istikametlere yolcuyuz. Vakit de epey daraldı. Merv şehrinde astrolojiyle ilgili bazı okumalar yaptım. Bu konuda eskilerin görüşlerini bilirim. Üstelik yüklerimin içinde astrolojiyle alakalı birkaç

sayfa tutarında notlarım da var. Lakin ne onları sana verebilir ne de bu dar vakitte seninle bu mevzuları yeterince konuşabilirim. Bağdat'a döndüğünde görüşürsek belki o zaman bunları uzun uzadıya değerlendirme imkânımız olur.

Bu sözlerden sonra Abdullah el-Bağdadi'nin gözleri fal taşı gibi açılmıştı.

Ahmet Efendi de en az onun kadar şaşırmıştı bu işe:

-Gördün mü evladım. Ben sana üzülme, her derdin mutlaka bir şifası vardır, dememiş miydim? Bak işte görüyorsun ki Yüce Allah onu hiç beklemediğin bir anda karşına çıkarıverdi.

Kervanlar birer ikişer yollara dökülmeye başlamıştı.

Vaktin iyece azalması üzerine Farabi hızlıca konuşmaya başladı:

-Bak Abdullah! İlim ve sanatların değeri üç şeyden biriyle ölçülür. Birincisi bu ilmin konusunun değerli oluşu, ikincisi dayandığı delillerin sağlam oluşu, sonuncusu ise sağladığı yararın şimdi ya da gelecekte büyük oluşudur. Bunların içinde yararı büyük olan, her zaman ve her toplumun muhtaç olduğu dini ilimler ve sanatlardır. Delili sağlam olan ise geometridir. Konusu itibarıyla değerli olana gelince o da astronomidir. Bütün bu ilimleri bir araya toplayan ise metafiziktir. Şimdi sana bu anlattıklarım üzerinde bolca akıl yürütmek ve tefekkür etmek düşer.

-Elbette düşüneceğim. Zira bahsettiğiniz hususlar, bu ilimde takip etmem gereken yolun anahtarı gibiler.

Ahmet Efendi'nin hayran bakışları arasında devam etti Farabi konuşmaya:

-Öyleyse şimdi şu ayrılık vaktinde sana bir anahtar daha vereyim Abdullah! İyice anla ve düşün. Bir kimse yıldızlara ve onların boyutlarına dair bazı kanunları bilse ve bu konuda konuşsa bizler, bu kişinin astronomiye dair bir yargıda bulunduğunu söyleriz. Çünkü bu, zorunlu bilgiler türünden bir yargıdır ve astronomiye ait bilgiler hep böyledir. Doğru mu?

-Doğrudur efendim. Aynen öyle söyleriz.

-Pekâlâ! Bir başkası bize, yıldızlardan birisi mesela güneş, herhangi bir bölgenin hizasında bulunur ve önünde bir engel olmazsa o bölgeyi ısıtır, derse bu da astronomiyle ilgili bir yargıdır ve çoğu zaman gerçekleşen olaylar türündendir. Doğru mu?

-Siz doğru diyorsanız doğrudur efendim.

-Bunun üzerinde de düşün olur mu Abdullah?

-Elbette düşüneceğim.

-Şimdi son olarak bir diğer kişi, falan yıldız falan yıldıza yaklaşır veya kavuşursa bazı insanların zengin olmasını veya önemli bir olayın meydana gelmesini sağlar, derse bu durum tahmine, iyimserliğe ve temenniye dayalı bir yargıdır. Bunu da anladın mı?

-Benim aradığım tam da buydu efendim. Allah sizden razı olsun. Bunalımdan çıkmama ve vesveselerimden kurtulmama vesile olacak bir yol açtınız önüme. İnşallah bunların üzerinde gerektiği kadar düşünüp Bağdat'a döndüğümde sizi mutlaka bulup ziyaret edeceğim efendim.

-Bak Abdullah! Yukarıda saydığım üç yargının ismi de astronomi olarak anılır ama takdir edersin ki bu yargılar birbirinden farklıdır, unutma.

-Unutmam efendim. Yıllardır aradığım şeylerdi bunlar. Nasıl unuturum?

Farabi, bu sohbeti can kulağıyla dinleyen ama çoğunu anlamadığı için kafası epey karışan Ahmet Efendi'ye tebessüm ederek konuştu bu defa:

-Astrolojiye kesin olarak inanıp bu alanda üne kavuşan bir kişinin gerçekleşmesi muhtemel olaylar hakkında kesin bir yargıda bulunduğu görülmüş bir şey değildir. Bu kişi kendi doğduğu burcu görse ve dahi bazı olayların gerçekleşeceğine dair bütün delilleri ortaya koysa bile yine de bununla ilgili kesin bir yargıya varamaz.

Abdullah el-Bağdadi'nin zihni epey durulmuştu. Lakin Ahmet Efendi son duydukları karşısındaki şaşkınlığını gidermek için sordu:

-Farabi, evladım. Madem durum senin söylediğin gibi ve bu ilimle uğraşanlar hiçbir şekilde kesin bir yargıya varamıyor. O halde böylesine lüzumsuz bir işle neden meşgul oluyorlar?

Kervanın yola çıkacağı haberi duyulurken Farabi bu suale cevap veriyordu:

-İlahi Ahmet Efendi! Bir süreden beri anlamadım, kafam karıştı, deyip duruyordun. Lakin bu sualin bize gösterdi ki aslında meseleyi çok iyi anlamışsın da anlamamazlıktan gelmişsin. Sorduğun sorunun cevabına gelince; şimdi astroloji sanatıyla uğraşanların üç amacı vardır. Birincisi, bu sanata tutkuyla bağlı oldukları için hoşça vakit geçirmektir. İkincisi, bu işi aşırı ciddiye alıp insanlar arasında merak uyandıracak sözler söylemektir. Sonuncusu da bundan kazanç sağlamaktır, vesselam.

Abdullah el-Bağdadi'ye sarılıp handan ayrıldılar ve kervanlarının ardı sıra yeniden yollara düştüler.

Yollar uzadıkça Farabi, gitmekte olduğu Bağdat'ta nelerle karşılaşacağının merakına savruluyor, bazen Ahmet Efendi'yle gönül sohbetleri ederek bazen de yüreğine ince bir sızı gibi düşen Vesic'deki çocukluk yıllarının özlemine kanatlanarak bu kaygılarını bastırıyordu.

Epey mesafe kat ettikten sonra yeşillikler içindeki bir vadide verilen molada sırtını kalın bir ağaca yasladı. Gölgenin ve sessizliğin huzurunu yudumlarken gözü ve gönlü doğup büyüdüğü yer olan Vesic'e akmaya başladı. Zaman sonra duygusallığın zirvelerinde kelebekler gibi kanat çırpıyordu.

Farab'ın on kilometre kuzeyinde bulunan Vesic, bu eşref saatinde adeta onu kendisine doğru çekmişti. Balçık surlarla çevrili altı köşeden oluşan düzensiz bir yapı topluluğuyla ona iliştirilen çıkıntı halindeki bir kaleden ibaret olan bu askeri sınır karakolu, bir tepenin üzerine iki set şeklinde inşa edilmişti. Farabi bu yüksek kalede doğmuş ve çocukluğunu orada geçirmişti. İç Asya'nın uzayıp giden bozkırlarıyla dost olmayı, Kızılkum sahrasıyla sırdaşlık etmeyi ve kalenin eteklerinde boz bulanık suların aktığı Sır-Deryanın azametli yatağında gezip dolaşmayı burada öğrenmiş ve bütün bunları alışkanlık haline getirmişti. O yüzden uzaklara dalıp gitmek çocukluğundan itibaren en belirgin özelliği olmuştu.

Kış aylarının çok sert geçtiği Vesic'de Sır-derya, Arıs hatta Karacuk dağlarından akan derelerin suları donar ve burası adeta buzdan inşa edilmiş bir şehre dönerdi. Baharda ise buzların erimesiyle Kengü-Tarban vahasını boydan boya sular kaplardı. Bu sebepten tepelerin doruğuna bina edilen evler arasında bile bazen sadece kayıkla gezilebilirdi.

Farabi işte o zorlu vakitlerde, yaşadığı kalenin üzerinden Karacuk Dağlarının mavimtırak silsilesini takip ederek uzak ufuklara doğru yelken açardı.

Şimdi yaşlı bir ağacın altında çocukluğunun hatıralarını yudumluyor ve yolculuğun sıkıntılarını hafifletmeye çalışıyordu. Aklı ilerilerdeydi ama gönlü, çocukluk yıllarının büyülü resimlerinden bir türlü kopamıyordu. Nasıl kopabilirdi ki? Zira o yıllarda kimi zaman Karacuk dağlarının kayalıkları arasındaki otlaklarda sürülerin otlayışını keyifle seyretmiş bazen Sır- Derya kıyısındaki yeşilliklerde

güzel kokulu ardıçlar, kavaklar, söğütler ve karaağaçların altındaki sık çalılarda yabani hayvanların yaşantısına ibretle şahit olmuş bazen de pelin denen misk kokulu çalıların diplerinde dolanan saygak adı verilen geyiklerin ve türlü su kuşlarının göz ve gönle dokunan manzaralarına hayranlıkla tanıklık ederek çok mutlu bir çocukluk dönemi geçirmişti.

Vesic'deki eğitiminin ardından gittiği Farab ve daha sonra gençliğinde dolanıp durduğu Horasan vilayetlerinde de çocukluğunda geçirdiği bu huzur dolu yıllara her zaman özlem duymuştu.

Oysa şimdi çok uzaklardaydı ve belki de bir daha geri dönüşü olmayan meşakkatli bir yolculuğun kollarında adım adım geleceğine yürüyordu.

Mola yerinde Farabi'nin ağaca yaslanıp uzaklara daldığını gören Abdullah Efendi önce onu rahatsız etmek istemedi ama kervanın hareketlenmesine az bir süre kaldığını fark edince yanına gitti. Yakından tanımaya başladıkça ve sohbetlerine şahit oldukça içinde ona karşı büyük bir sevgi ve hayranlık duymaya başlamıştı. Yola çıktığı andan itibaren onunla iyice tanışıp daha yakından ilgilenmediği için hayıflanıyordu.

Farabi ayak seslerini duyunca kendisine çekidüzen verip toparlandı.

Göz göze geldiklerinde Ahmet Efendi sordu:

-Evladım! Senin bu halin hiç hoşuma gitmedi. Epey zamandır uzaklara bakıp duruyordun. Üstelik gözlerin yüce dağların dorukları gibi buğulanmış. Bunu içinde bulunduğun bir sıkıntıya mı yoksa hasretini çektiğin bir şeylere mi yorayım, bilemedim. Kervan yola çıkmak üzere diye gelip seni rahatsız ettim. Yoksa gelmezdim. Kusura bakmayasın.

-Estağfirullah Ahmet Efendi. Ne rahatsızlığı? Neyin kusurundan bahsediyorsun Allah aşkına? Hâl hatır sormak ne zamandır kusur oldu? O zaman hemen hazırlanalım. Hem gider hem de yol boyunca sohbet ederiz.

Farabi de Ahmet Efendi'ye çok alışmıştı. Onun kendisini koruyup kollamasından ve kendisiyle yakından ilgilenmesinden büyük memnuniyet duyuyordu. Kervan hareketlendikten sonra biraz beklediler ve en arkaya kalıp sohbet etmeye koyuldular.

Ahmet Efendi merak ettiklerini soruyor, Farabi cevaplandırıyordu:

-Uzaklara niçin dalıp gittiğimi merak ettin Ahmet Efendi. Nasıl dalmayayım? Çocukluğum yeşillikler içinde bağ ve bahçelerde geçti. Kaygı yok, tasa yok, gam yok. Tabiata âşık oluşum işte orada başladı ve sonra artarak devam etti. Mola yerindeki ağaçları ve yeşillikleri görünce gözlerimin önünde çocukluğumun geçtiği yerler canlandı. Mahzun olup gözlerimin buğulanması ondandır. Yoksa Allah'a şükürler olsun ki herhangi bir sıkıntım yoktur.

-Anlattıklarına bakılırsa çok güzel bir yer olmalı Vesic. İlk eğitimini orada aldığını söylemiştin. Ne kadar kaldın Vesic'de?

-O zaman Farab'da kuvvetli bir emir vardı. Bütün tedbirleri alır, gece gündüz etrafta kuş uçurmazdı. Babam da Vesic kalesinde komutandı. Bu yüzden Vesic, küçük ama çok güvenli bir yerdi. Sınır karakolu olmasına rağmen hiçbir gün ahalinin kaygı ve korku yaşadığına şahit olmadım. Pazar meydanında genişçe bir cami vardı. Bütün vahaya hâkim bir yere de küçük bir ribat yapılmıştı. Medrese ise camiye yakın bir yerdeydi. İnsanlar çoğunlukla bağında bahçesinde çalışırdı. Boş zamanlarında ise cami avlusunda toplanıp sohbet ederlerdi. Ben bu medresede ilk tahsilimi yaptım. Türk adetleriyle ve Türk dilini konuşarak büyüdüm. Ama medresede Arapça öğrenmeyi de ihmal etmedim. Hocalarımız, dil öğretimine çok önem veriyorlardı. Ben de bu sayede farklı lisanlara ilgi duymaya başladım. Medreseyle birlikte ribattaki eğitimlere de hiç aksatmadan katılırdım.

-Eskiden hangi Türk boyları yaşarmış Farab bölgesinde?

-Dedemden dinlediğime göre Farab ve çevresinde asırlardan beri Kengeres Türkleri, Gök Türkler, Türgişler, Kutluklar, Karluklar ve Samaniler hüküm sürmüşler. Bu gölgede şimdilerde çoğunlukla Karluklar ve Oğuzlar yaşıyor.

-Maşallah. Her bir şeyi biliyorsun. Ribatta ahlak ve maneviyat eğitimi aldığını söylemiştin. Açıkça itiraf edeyim ki işte bu sözleri duyduğum zaman sana sıkıca sarılmak istedim. Ama kervan sahibinin çadırında üstelik tanımadığım kişilerin arasında uygun düşmez diye kendimi zor tuttum. Hatırlıyor musun evladım? Ribattaki hocanız neler öğretiyordu size?

Farabi, önceki sohbetlerden Ahmet Efendi'nin maneviyat ırmağında yıkanıp arınmaya çalışan derviş meşrep bir kişi olduğunu biliyordu.

Sualine hemen cevap verdi:

-Hocamızın ribatta en çok üzerinde durduğu husus nefsimize hâkim olmak, ona hiçbir şartta teslim olmamak ve hayatımızın dizginlerini asla nefsimizin eline bırakmamaktı. Ahlaksızlık ve fenalıklardan uzak durarak iffetli ve dosdoğru bir hayat yaşamak ise bize bir diğer öğrettiği husus idi. Derslerinde her daim iyi kimselerin adetlerini taşımamızı öğütler ve kalbimizin geçim derdiyle dolu olmaması gerektiğini tembih ederdi. Hocamız, herkesin saygı duyduğu ve hürmet gösterdiği çok halim selim bir insandı. Her fırsatta en önce Kur'an, dil ve şeriat ilimlerini öğrenmemiz hususunu hatırlatırdı. Onun en büyük hayali de bizi Vesic sokaklarında doğru ve tam mizaçlı birer genç olarak görmek istemesiydi. Allah rahmet etsin. Üzerimizde emeği çoktu. Vefat ettiğini çok sonraları duydum ve günlerce bunun tesirinde kaldım.

Ahmet Efendi, Farabi'den duyduklarından sonra mahzunlaşmıştı:

-Allah rahmet eylesin. Ne mutlu ona ki sizin gibi saygılı, bilgili, terbiyeli ve ilim aşığı gençler yetiştirmiş…

Farabi boynunu bükmüş aheste aheste yürüyordu.

Ahmet Efendi'nin artık sual soracak mecali kalmamıştı. Farabi'nin ise son sözlerinden sonra adeta boğazı düğümlenmişti. Epey bir süre hiçbir kelam etmeden yürüdüler. Sessizliğin sesini dinliyor, gönülden gönüle akan irfan esintilerini yolculuklarına katık yapıyorlardı.

O sırada kervanda ani bir duraklama olmuştu.

Bu durum kervan ahalisi arasında büyük bir heyecana sebebiyet verdi. Arkada yürüyenler yana doğru açılarak kervanın niçin durduğunu anlamaya çalışıyordu. Görevliler ve meraklılar hızla kervanın ortalarına doğru hareket etmeye başladılar. Farabi ve Ahmet Efendi de hızlı adımlarla oraya yöneldi. Çok geçmeden gördüler ki insanlar, bir devenin başında toplanmıştı.

Biraz sonra meselenin ne olduğu da anlaşıldı.

Develerden birinin yükü çözülmüş ve eşyalar gelişigüzel yola saçılmıştı.

Dağılan eşyanın toplanıp yola yeniden revan olunmasının ardından gün gurûba iyice meyledinceye dek sürdü yolculuk. Gün boyunca kızgın güneşin altında bin bir meşakkatle devam eden bu zorlu yolculuğu serinleten, yol görevlilerinin yaptığı iki duyuru olmuştu. Bunlardan ilki az ilerde geceyi geçirmek üzere konaklanacağı haberi

diğeri ise bunun Bağdat'a varmadan önce yapılacak son akşam molası olduğu bilgisiydi.

Avazı çıktığı kadar bağırıyordu görevlinin birisi:

-Efendiler! İşler planladığımız gibi yolunda gider ve herhangi bir aksilik olmazsa yarın öğle vaktinde Bağdat'ta oluruz. Herkes hazırlıklarını ona göre yapsın…

Yol molaya, umutlar da Bağdat'a yönelmişken Farabi durdu ve ilerilere baktı.

İçinde umudun rahvan atları kol geziyordu.

İlim Kokusu

Mola yerinin biraz uzağında oturmuş, Bağdat istikametine doğru kıvrılıp giden yollara bakıyordu Farabi.

Havada ilim kokusu vardı. Hayli zamandan beri tefekkürünün merkezinde olan hayallerini süsleyen bu nazlı şehre böylesine yakında olmanın heyecanı içini çepeçevre kaplamıştı. Bu yüzden aklının ve gönlünün bütün katmanlarında ilmin beşiği olan Bağdat'a dair yoğun taşmalar yaşıyordu.

Geceyi geçirecekleri çadırı kurduktan sonra Ahmet Efendi'nin istirahate çekilmesini fırsat bilip kendisini buraya atması işte bu yüzdendi.

Farabi, sinesine sokulan sayısız sessiz sualin sağanağında sağa sola savruluyordu. Yıllardır özlemini çektiği bu şehirde aradıklarını bulabilecek miydi? Aklının denizlerini dalgalandıran çetin suallere, yana yakıla geldiği bu şehirde gerekli cevapları bularak içindeki hırçın denizi durultabilecek miydi? Çok okuyup derin tefekkür çabaları neticesinde elde ettiği bilgilerden, içinde huzurla ve mutlulukla yaşayabileceği güçlü bir hisar kurabilecek miydi?

Bu ve benzeri sualler günün akşama meylettiği bu vakitte Farabi'nin aklını adeta kasıp kavuruyordu.

Epey bir süre bu suallerle hemhal olarak düşünüp durdu.

Zaman sonra bu soruların ancak tecrübe edilerek çözüme kavuşabileceği fikrine ulaşabildi. İşte o anda telaşının yerini tatlı bir huzur ve dinginlik aldı. O vakitten sonra gözünün önüne perde olan sisler dağılmaya ve onun yerine umudun gönle huzur efsunlayan ışıltısı gelip yerleşmeye başladı.

Bu huzuru bir süre teneffüs ettikten sonra oturduğu yerden ayağa kalktı. Çadırın bulunduğu yere yönelmişti ki o sırada kendisine doğru gelen Ahmet Efendi'yi fark etti.

Az sonra Ahmet Efendi elinde bir bohçayla yanındaydı:

-Selamün Aleyküm evladım. Seni aramadığım yer kalmadı. En sonunda burada olduğuna kanaat getirdim. Bak yanılmamışım işte. Azıcık istirahat edeyim derken dalıp gitmişim işte. Yaşlılık belirtileri bunlar, yaşlılık. Uyandığımda seni göremeyince merak ettim.

Oturur birlikte bir şeyler yeriz diye bohçayı kapıp geldim. Gördüğüm kadarıyla sen de ayaklanmışsın.

-Ben de seni merak ettiğim için çadıra dönecektim. Lakin şimdi ikimizin merakı da dinmiş oldu. Hoş geldin. Buyur otur hele.

Ahmet Efendi, Farabi'nin kendisini merak ettiğini söylemesinden çok etkilenmişti. Sıkıca boynuna sarıldı ve dua etti ona. Yemek boyunca da ona hayran hayran bakmaya devam ediyordu.

Sofrayı topladıktan sonra Ahmet Efendi konuşmaya başladı:

-Evladım. Ben hala ribattaki hocanızın sizlere söylediği sözlerin tesirindeyim. Onun dizinin dibine oturup ders almayı çok arzulardım. Allah rahmet eylesin. Özellikle kalbin geçim kaygısıyla dolu olmaması gerektiğiyle ilgili nasihati beni derinden etkiledi. Bunu anlayıp yaşayabilecek kaç kişi kaldı aramızda. Herkes kalbini tıka basa malla mülkle doldurmanın telaşında şimdilerde. Biz ticaret erbabı bunu en yakından görenlerdeniz. Mal hırsı gönlü ağzına kadar doldurduğu vakit orada ilim- irfanın, ahlakın, nezaketin ve hayrın nefes alması neredeyse imkânsız hale geliyor. Böyle insanlar para pul için her yolu mübah sayıyorlar. Onların bu uğurda yapmayacakları iş de olmuyor ne yazık ki. Bu yüzden aman ha çok dikkat edesin evladım. Bağdat'ta bu tür insanlar özellikle son yıllarda epey çoğaldı. Hiç ummadığın yerlerde ve ummadığın zamanlarda ansızın karşına çıkarlar.

-Sağ olasın Ahmet Efendi. Buna özellikle dikkat edeceğim. Sahi ne vakittir ticaretle uğraşmaktasın?

Uzaklara daldı Ahmet Efendi:

-Epey oldu. Uzun yıllardan beri bu işle meşgulüm evladım. Daha önceleri çok zengindim. Ticari işlerimi çekip çeviren pek çok adamım vardı etrafımda. Şimdilerde hepsi kervan sahibi olup yanımdan ayrıldılar. Ben de iyilik ve hayır işlerine olan katkım az da olsa devam etsin diye bu yaşta yollardayım.

-Ahmet Efendi! Bu işini ihtiyacın olduğu için yapmıyorsun o vakit, değil mi?

-Elbette evladım. Benim dünyalık hiçbir ihtiyacım olmadığı gibi dünya malına gözümün de gönlümün de hiçbir tamahı yoktur. Bunları sadece iyiliğe yol bulayım diye yapıyorum. Bilirsin ki hayır işleri gizli yapılması en makbul işlerdendir. Lakin sen benim evladım sayılırsın. Madem merak ettin o zaman söyleyeyim. Bugüne dek kazandığım servetin hepsini civardaki ribatlara bağışladım. Şimdi yaptığım işlerin kendi geçimim için olanları hariç tamamını da ribatlara

bağışlıyorum. O yüzden yol, yolculuk, meşakkat, sıcak, soğuk, açlık ve tokluk beni hiçbir zaman rahatsız etmiyor. Şimdi sorarım sana. Bu dünyada bir damlacık gönül huzurundan daha değerli bir servet var mıdır a kuzum?

Farabi şaşkındı, mahcuptu. Ahmet Efendi'nin sohbet esnasında ribatlara neden bu kadar dikkat kesildiğini şimdi daha iyi anlamıştı.

Bu sualiyle onu incittiğini düşünerek konuştu:

-Farkında olmadan sizi üzdüysem özür dilerim efendim. Amacım gönlünüzün sırlarını aşikâr etmek değil sizi daha yakından tanımaktı.

-Estağfirullah evladım. İnsanlar birbirleriyle tanışsın diye yaratılmamış mı zaten? Madem tanışmaktan söz açtık, Horasan vilayetlerinde epey süre kaldığını söylemiştin. Neler yaptın oralarda?

-Buralarda yaptığım işlerin en kayda değer olanı Buhara'dan aldığım davet üzerine yazmış olduğumuz bir ansiklopedi idi. Saray erkanı, bu topraklarda felsefeyle meşgul olan alimlerle onların fikirlerini ihtiva eden hacimli bir eser kaleme almamızı istediler. Biz de uzun bir süre bu işle meşgul olduk. Sonra yazdığımız eseri saray yöneticilerine teslim ederek görevimizi tamamladık. Bu yüzden Buhara'da epey süre kalmışlığım vardır. Rey şehrinin vezirinden de benzer bir davet alınca bu şehre gidip benzer çalışmalar yapmaya niyetlendik. Lakin bizim dışımızda gelişen bazı olaylar nedeniyle orada çok uzun süre kalamadım. Bu ilmi çalışma münasebetiyle Horasan vilayetlerinin çoğunu dolandım. Özellikle Semerkant ve Merv'de belli bir süre bulundum.

Felsefe lafını duyunca biraz tedirgin olmuştu Ahmet Efendi.

Aralarında oluşan samimiyete dayanarak sordu:

-Felsefe diyorsun evladım. Bu, sıkıntılı bir alan değil midir?

-Neden sıkıntılı olsun ki Ahmet Efendi? İlim dediğimiz şey sıkıntı oluşturmak için değil aklımızdaki sualleri ve sıkıntıları çözüme kavuşturmak için vardır. Felsefe ne demektir? Bu ilmin amacı nedir? Hangi meselelerle uğraşır? Bütün bunları bilir misin?

-Bilmem evladım. Nereden bileyim?

-Ama sıkıntılı bir ilim olduğunu gayet iyi biliyorsun. Öyle değil mi?

-Eskiler bize böyle söylediler. Ondan bilirim.

-O zaman bu konuda ben sana eskilerin söylediklerinden başka bir şeyler söyleyeyim. Dinleyip anlamak ister misin?

-Elbette isterim evlat.

-Bak Ahmet Efendi! İnsanın felsefe öğrenmekteki en önemli amacı Yüce Yaratıcı'yı bilmektir. Felsefe, bu gerçeği bilmek için çıkar yola. Üstelik bu yolculuk burada bitmez. Felsefe yapmak Yüce Yaratıcı'yı bilmenin yanında O'nun eşi benzeri olmayan "Bir" olduğunu da iyice anlamaktır aynı zamanda. Burada da bitmez bu ilmin yolculuğu ve devam eder. Bütün bu saydıklarımın yanında felsefe, her şeyin var oluş sebebinin Yüce Yaratıcı olduğunu hakkıyla kavramaya çalışmaktır. Ve nihayet felsefe yapmak deyince biz, Yüce Yaratıcı'nın kendi cömertliği, hikmeti ve adaleti ile bütün aleme düzen veren olduğunu da tafsilatlarıyla bilmeyi ve layıkıyla öğrenmeyi anlıyoruz.

-Ben felsefeyle ilgili bu anlattıklarını ilk defa duydum evladım. Biz de Allah'ı böyle bilir, böyle inanırız.

-Bir sıkıntı var mı anlattığım şeylerde?

-Hayır yok evladım.

-O halde ayan beyan ortaya çıktı ki sıkıntı, bilmekte değil bilmemektedir. Problem, sormakta değil suallerinin peşinden gitmemektedir.

Ahmet Efendi susmuştu. Farabi devam etti anlatmaya:

-Felsefe ilmine başlamadan önce yapılması gereken zaruri işler vardır bir de. Şüphesiz bunların en önemlisi arzu ve isteklerimizin cümle rezilliklerden uzaklaştırılarak sadece faziletlere yöneltilmesidir. Bunu başarabilmek için de nefsin şehevi arzularını yenmek ve ahlakımızı olabildiğince iyileştirmek gerekir. Gerçek fazilet işte buradadır. Yoksa az önce söylediğin gibi maddi hazlar peşinde koşup kalpleri bu tür hazların otağı haline getirmek asla gerçek fazilet olamaz. Fazilet denilen şey ahlakı iyileştirmekle kazanılır. Bu ise sadece sözle değil davranışlarda da kendisini apaçık göstermelidir.

Ahmet Efendi'nin duyduklarından sonra neşesi yerine gelmişti:

-Çok doğru söyledin evladım. Ahlak ve fazilet konusunda söylediklerin benim de altına imza atacağım şeyler…

Biraz durakladı Ahmet Efendi. Sonra toparladı sualini:

-Bak evlat! Biz faziletleri ve rezaletleri dinimizin emir ve yasaklarından en doğru şekilde öğrenip anlıyor ve bu konularda asla hataya düşmüyoruz. Lakin sen kalkmış bana akıl diyorsun. Ben de diyorum ki akıl bu. Çoğu zaman hata yapar. Senin akıl dediğin şey bize yanlışı doğru, doğruyu da yanlış gösterir pekâlâ. Yanılıyor muyum? Bu konuda neler söyleyeceksin?

Bu sualler Farabi'nin çok hoşuna gitmişti. Epey zamandır böylesine güzel bir sohbete ihtiyacı vardı ve o da bunu en güzel şekilde icra ediyordu:

-Ahmet Efendi! Beni şaşırtmaya devam ediyorsunuz. Zira son zamanlarda pek çok kimsenin ilim işlerine, düşünmeye ve akıl yürütmeye dair merakı kalmadı diye üzülüp duruyordum. Oysa sen bu güzel sorularınla üzüntümü silip yok ediyorsun. İlimde önüne bir sual kapısı açıldığı vakit hiç çekinmeden üstüne gidiyorsun. Maşallah sana. Sorduğun sual, ilimde epey mürekkep yalamışların merak edeceği türden. Sualinin cevabına gelince; biz, felsefeye başlamak isteyen bir kişinin en önce ahlakını düzeltmesi gerektiğinden bahsediyoruz. Ondan sonra da zihin gücünü geliştirmesinin elzem olduğunu söylüyoruz. Zira kişi zihnini hata yapmaktan ve yanlış yola sapmaktan ancak bu konuda en doğru metotları gösteren ilimleri öğrenerek koruyabilir. Bahsettiğim bu ilim hem zihni en güzel şekilde geliştirir hem de onu hataya düşmekten alıkoyar. Bu ilmin ne olduğunu merak ettin mi?

-Elbette merak ettim. Böyle bir ilim varsa onu kim merak etmez?

-Bu, Burhan İlmi'dir Ahmet Efendi. Burhan öyle bir ilimdir ki bizim medreselerimiz gibi diğer milletlerin eğitim yuvalarında da çok azı hariç öğretilmez. Burhan İlmi bize kesin ve zorunlu bilginin ilke ve kurallarını en doğru ve en açık şekilde öğreten ilimdir. Bu ilim iki kısma ayrılır. Kim ki her iki ilmi hakkıyla öğrenip tatbik ederse zihin işlerinde asla hata yapmaz. Bunlardan birisi geometridir ki bundan amaç kişinin geometrik ispat şekillerini iyice kavramasıdır. İkincisi ise mantık ilminin bütün inceliklerini öğrenmektir.

-Bütün bunlar benim daha önce duymadığım şeyler evladım. Bu ilimler medreselerimizde ve başka yerlerde öğretilmiyorsa sen bütün bunları nereden biliyorsun?

-Boşuna mı dolandık sanıyorsun Horasan vilayetlerini Ahmet Efendi? Biz, nerede bu ilmin kokusunu alsak hemen peşinden gidip öğrenmeye çalıştık. Yoksa vilayetten vilayete niçin savrulup durduk zannediyorsun? Bu ilmin tadını ve kokusunu almasak Bağdat yollarında ne işimiz vardı bizim? Bu ilmin derin denizlerine talip olunca işte böyle uzayıp giden yollara revan olduk. Niçin yükümüz kitaptır, azığımız tefekkürdür? Anladın mı şimdi?

Kafası epey buğulanmıştı Ahmet Efendi'nin:

-Anladım anlamasına da lakin hala kafama takılan şeyler var.

-Kafana takılanları soracaksın o vakit, değil mi?

-Elbette evladım. Felsefe denen ilmin kaynağı nedir? Bunu anlayamadım mesela. Sualimi şöyle izah etsem belki daha anlaşılır olur. Biz Müslümanlar İslam Dini'ne inanırız ve onun ilkelerini kutsal kitabımız olan Kur'an-ı Kerim'den öğreniriz. Felsefe öğrenmeye nereden ve nasıl başlanır? Bu iş için ne tür bir metot takip edilir? Bu ilme meraklı olanların hareket noktaları nelerdir? İşte bunun gibi sorulara bir türlü aklım ermiyor.

Farabi, kaşlarını çatmış olarak karşısında duran Ahmet Efendi'nin gözlerine dikkatlice baktı. Ahmet Efendi oldukça gergindi, kafası karışıktı.

Bir latife yaparak onu rahatlatmak istedi Farabi:

-Filozof olmanın eşiğine kadar geldin Ahmet Efendi! Birkaç sual daha sorsan korkarım ki bu ilim kapısının tokmağını çalıp desturs uz içine gireceksin.

-Ben halimden memnunum evlat. Yaşadığım hayat bana huzur veriyor.

-O halde sualine cevap vereyim de birazcık huzurun kaçsın.

Güldü Ahmet Efendi:

-Benim mi? Bu yaştan sonra hiçbir şey huzurumu kaçıramaz evladım. O yüzden müsterih olarak sorduğum suali cevaplayabilirsin.

-Tebessüm etti Farabi ve başladı konuşmaya:

-Felsefe yolunu seçenlerin takip etmesi gereken metot pratiğe yönelmektir. Yani felsefede yöntem, en kolay anlayabileceğimiz, bize en yakın alandan başlayarak kademe kademe en son amaca ulaşmaktır. Biraz daha açık söylemek gerekirse en yakınımızda bulunan alan fizik alanıdır. O halde biz işe fizikten yani maddeden başlayarak yaratılan cümle eşyanın sırlarını, hikmetini ve hakikatini bilmekle yola çıkarız. Bunun için fizik ve tabiatla ilgili ilimlerin tamamını tahsil edip alıştırmalar yaparız. Bunları iyice öğrendikten sonra ise geometri ilminin sırlarına vakıf olarak göklerin hakikatini anlamaya koyuluruz. Bunun için de geometriden başlayıp astronomiye kadar bütün ilimleri öğrenmek gerekir. Felsefe ilminde pratiğe yönelerek ulaşılması gereken en son amacın ne olduğuna gelince bu da önce kendi ahlakımızı mümkün olduğunca geliştirip güzelleştirmektir. Hemen ardından ise en yakından başlayarak çevremizdekilerin ve nihayet şehirlerimizin durumunu iyileştirip düzeltebilmektir.

-Maşallah evlat. Bu anlattıklarına bakılırsa çok çetin bir yola ko-

yulmuşsun. Buna bir insanın ömrü yeter mi a kuzum? Biz ufacık hayatımızı gerektiği gibi anlayıp düzene koyamıyoruz. Sen ise kalkmış bana maddenin, göklerin, insanın, toplumun ve şehirlerin düzeninden bahsediyorsun. Bütün dünyaya düzen vermek kolay mıdır evladım?

Farabi, Ahmet Efendi'nin anlayışına hayran kalmıştı:

-Bu düzeni var eden Yüce Yaratıcı'dır Ahmet Efendi! Biz ise sadece onun var ettiği şeylerin sırlarına vakıf olmaya çalışıyoruz. Felsefe ilmiyle uğraşanlar da aslında Yüce Yaratıcı'nın var ettiği mükemmel düzeni anlamaya çalışırken kendi aklının ışığıyla her şeye bir düzen verme çabasına koyuluyorlar. Bu yüzden biz deriz ki filozofun yapması gereken şey, gücü ölçüsünde Yüce Yaratıcı'ya benzemeye çalışmaktır…

Farabi'nin son sözleri, cümle kelamın elini kolunu düğümlemişti.

Konuşmayı sonlandırıp sustular.

İki dostun sohbetine tanıklık eden güneş, dağların ardından aşıp gitmişti.

Gurubun kızılımsı hüznünün yayıldığı gökyüzüne biraz sonra farklı bir dekor asılacak ve göğün bu yeni kostümünü ayın sırnaşık şavkıyla yıldızların şımarık ışıltıları süsleyecekti.

Bir ses duyup ayağa kalktıklarında konaklama alanında büyükçe bir ateş yakıldığını ve kervandakilerden pek çoğunun bu ateşin etrafına toplanmış olduklarını gördüler. Ahmet Efendi, Farabi'nin yalnız kalmaya ihtiyacı olabileceğini düşünüp yanından ayrılmak istedi.

Birkaç adım attıktan sonra geri dönerek Farabi'ye seslendi:

-Farabi! Hani dedim ya fevkalade zor bir ilim yoluna çıkmışsın diye. Unutma evlat. Böylesine güzel ahlaklı ve nezaketli bir insanın çok çetin de olsa çıktığı yolda başarısız olması mümkün değildir. Allah sana zihin açıklığı versin. Yolun izin her daim aydınlık olsun. Hep iyilerle karşılaşasın evladım.

Farabi, uzun süre bakakaldı Ahmet Efendi'nin ardından.

Sanki aralarında kan bağı varmışçasına ona yakınlık duymaya başlamıştı. Gözden kaybolduncaya kadar takibe devam etti onu. Ardından da kokusunu duyup tadına doyamadığı Bağdat'a, o istikamete doğru kıvrılarak giden yollara yeniden çevirdi bakışlarını. Zihninde Bağdat'a dair hala dolanıp duran istifham düğümleri vardı. Aklına üşüşen bu çetin suallerin gönül denizini dalgalandırmaması için on-

ları görmezden geliyor ve bu anın tadını doyasıya yaşamak istiyordu. Nihayet az bir zaman sonra ruhu, durgun bir göl gibi yatışmıştı.

Ayın şavkı Bağdat yollarını yalıyordu.

Farabi'nin nazarı bu tabloya asılı kalmıştı. Yorgun gözlerinde hayranlık ışıltısı meydana getiren bu manzara biraz sonra yüreğini de tesiri altına almaya başladı. İşte o vakit, zihninde kümelenmiş olan cümle sualler yeniden hareketlendi. Halden hale geçiyor, geçmişi ile geleceği arasında sıkışıp kaldığı bu anın gergefinde dolanıp duruyordu. Kırk yaşına kadar ilim adına biriktirdiklerine baktı. Geçmişi umut tarlası gibi ışıldıyordu zihninde. Lakin bu umudunu perdelemeye yeltenen kara bulutlar da yok değildi.

Farabi ışıklı yollara bakarak düşünüyordu.

Horasan vilayetlerinde felsefeye temel oluşturacak ilimlerden bulabileceği kadarını öğrenip zihin heybesine yüklemişti. Bu uğurda seyahatler yapmış, yabancısı olduğu kelime ve kavramları zihninde anlaşılır kılmaya çalışmış ve bu yolda epey mesafe de almıştı. Ama hala hatırı sayılır eksikleri vardı. Önünde bu yolda gidilmesi gereken bir hayli mesafe olduğunu çok iyi biliyordu. Üstelik içini kemirip duran ve aşılmayı bekleyen pek çok sual dolanıyordu zihninde. Horasan vilayetlerindeyken böyle bir sağanağın altında yapayalnız ve çaresiz hissetmeye başlamıştı kendisini. Nihayet bir karar alarak suallerinin kendisini çağırdığı yere doğru yollara revan olmuştu.

İçinde bulunduğu hal buydu ve Farabi bu halin resmini açık seçik görüyordu.

Buna nazaran geleceği bilinmezlikler çarşısının meçhul bir tezgahıydı sanki. Yoğun bir sisle kaplıydı önü ve o bu sisin dağılıp dağılmayacağını merak edip duruyordu. Sualleri de bu meçhul çarşıdan geliyordu kendisine. Acaba hayallerinin göklerini süsleyen Bağdat'ta nelerle karşılaşacaktı. Uğruna her şeyi terk ettiği, hiç tereddüt etmeden yollara düştüğü bu ilimleri öğrenmekten yana umduklarını bulabilecek miydi?

Farabi tefekkürünü sessizliğin sesine katık yaparak kaygılarını dile getirmeyi sürdürüyordu.

Doğumundan çok kısa bir zaman önce İslamiyet'in yayılmaya başladığı Vesic'de din ilimlerini küçük yaştan itibaren öğrenmeye başlamış, Farab ve Horasan vilayetlerinde pek çok müderristen Kur'an ve şeriat ilimleriyle ilgili tefsir, fıkıh ve kelam gibi dersler alarak kendisini çok iyi yetiştirmişti. Kadılık yaparken din ilimle-